УДК 32:1
DOI https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.997

В. В. Прокопець
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2198-6003
магістр філософських наук,
аспірант кафедри філософії
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПОСОБИ СТВОРЕННЯ СВІТІВ ГУДМЕНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОМБІНАТОРНОЇ ОПТИКИ

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що Н. Гудмену вдалося показати потенціал комбінаторики і задіяти її у своїх філософських роботах, сучасна академічна філософія не завжди приділяє належну увагу комбінаторному методу, чого не можна сказати про представників формальних наук. Комбінаторика стала важливим розділом у математиці, а також комбінаторний метод був активно задіяний у лінгвістиці. Філософська комбінаторика має право на більш детальний розгляд у межах філософського дискурсу.

Аналіз досліджень. Основна методологія і семантична основа комбінаторики формувалися в структурах філософських систем Демокрита, Аристотеля, Раймунда Луллія, але найвищого розвитку філософська комбінаторика досягла в працях Лейбниця (творець комбінаторики як науки), Нельсона Гудмена й Артура Онкена Лавджоя. Не слід забувати, що філософська комбінаторика цілком може перегукуватися з математичною і лінгвістичною, бо має схожу інтенцію. Як було зазначено самим Нельсоном Гудменом, способи створення можливих світів пророблялися Кассірером: «Незліченні світи, створені з нічого за допомогою символів – так міг би сатирик узагальнити деякі найважливіші теми робіт Ернста Кассірера» [1, с. 118], але ми сконцентруємо свою увагу в цьому аспекті суто на висновках Н. Гудмена. Також не можна не вказати на статтю О. Єременка «Правила гри в бісер», яка є важливою для розуміння використання комбінаторного методу в «класифікації світоглядів» і багато в чому доповнює трактат Гудмена, елімінуючи його недоліки, оскільки сам Гудмен лише висловив аргумент на користь класифікації.

Метою статті є опис можливостей комбінаторики в способах створення світів і класифікацій світоглядів, аналізування та синтезування «елементів» світу за допомогою логіко-математичного інструментарію, а також аналіз необхідності і доцільності утворення можливих світів, показ корисності взаємодії конструкцій різних систем.

Виклад основного матеріалу. Дотримуючись законів логіки і правил наукового і філософського дослідження, перед безпосереднім викладом основного матеріалу необхідно дати визначення найважливішим поняттям статті, бо вони мають аксіоматичну природу і є відправним пунктом будь-якого дослідження.

Комбінаторний метод – це метод знаходження правильних комбінацій елементів. Слід ураховувати, що слово «елемент» має в цьому контексті максимально широке значення, тобто під «елементом» можна розуміти різні смислові конструкції, символи, категорії, філософські та наукові поняття, сама система також може бути елементом. За допомогою комбінаторного методу можна створювати різноманітні за своєю структурою світи і проводити аналіз цих світів і їх внутрішньої структури. Таким чином, комбінаторний метод є багатофункціональним інструментом, за допомогою якого можна не тільки досліджувати «елементи» світу і сам світ загалом, а і створювати нові світи з однорідних і різнорідних елементів, бо для побудови «правильних» комбінацій архітектору необхідно пізнати матеріал, із якого буде сконструйована будова.

Ще більш продуктивним комбінаторний метод є в спробі класифікації світоглядів, оскільки сама філософія подібна до павутини, а філософи – це павуки, які снують нитки цієї павутини, зв'язуючи все воєдино. Це чудово продемонстрував Артур Лавджой у своїй праці «Великий ланцюг буття»: «У філософії Заходу існують дві дуже впливових концепції, як-от висхідне до Платона і Аристотеля уявлення про самодостатність і Августинівське уявлення про примат волі Бога, які можуть бути витлумачені як чинники того, що абсолютне буття, породивши всі інші рівні буття, зробило це актом своєї волі, тобто без жодних на те причин і підстав, випадково. Цю теорему постійно витлумачували на всі лади філософи і богослови сімнадцятого і вісімнадцятого століть» [4, с. 163]. Але це лише мала частина загальної панорами, адже філософська комбінаторика повинна зайнятися не тільки нитками павутини, а й самою павутиною як цілісною структурою, яка формує картину світу. Класифікація світоглядів дозволить упорядкувати мислення, відкрити нові грані «можливого» і пізнати διακοσμος (світобудування) у всій його повноті. Із преамбулою на цьому завершено, тому можна перейти до найважливішої частини.

Філософська праця Нельсона Гудмена стала справжнім відкриттям. «Способи створення

© В. В. Прокопець, 2021

світів» – це глибока експлікація можливостей комбінаторного методу. Гудмен указав на необхідність як поділу (аналізу), так і складання (синтезу) в способах створення світів. «Значною мірою (але в жодному разі не повністю) створення світів складається з поділу і складання, які часто йдуть поруч: з одного боку, з розподілу цілого на частини і родів на види, з аналізу складу комплексних величин, із проведення відмінностей; з іншого – зі складання цілих і родів із частин, членів і підкласів, з об'єднання одиниць у комплекси і створення зв'язків. Ці композиція і декомпозиція виробляються, супроводжуються або підтримуються застосуванням ярликів, як-от імена, предикати, жести, картини тощо. Таким чином, розрізняються в часовому відношенні події, які можуть бути об'єднані під власним ім'ям або ідентифіковані як складники предмета або людини» [1, с. 124]. Одним із головних елементів світу в Н. Гудмена є символ, який трактується ним максимально широко. Не можна оминути і той факт, що він указує на множинність можливих світів: «Незліченні світи, створені з нічого за допомогою символів – так міг би сатирик узагальнити деякі найважливіші теми робіт Ернста Кассірера. Ці теми – множинність світів, недійсність «даного», творча сила розуміння, різноманітність і формотворча функція символів також є невід'ємними рисами і мого мислення» [1, с. 118].

Символ має колосальне значення й широку інтерпретацію. Ми не будемо заглядати в нетрі «естетики» й історії мистецтва, як це зробив сам Гудмен, досліджуючи світи мистецтва і їх утворення, а лише зазначимо важливість «символів» мови, але це не буде суто семіотичним висновком. Під символами можна розуміти літери, мовні одиниці, за допомогою яких утворюються комбінації. У цьому аргументі, де буде задіяний комбінаторний метод, можна використовувати математичний термін «множина», який використовував сам Нельсон Гудмен. Множина – це математичний об'єкт, який сам є набором, сукупністю будь-яких об'єктів, які називаються елементами цієї множини і мають загальну характеристичну властивість. Мову можна розуміти як множину, а її букви, мовні одиниці – це підмножини, елементи множини, які вступають у різні комбінаторні й синтагматичні відношення. Світ мови багато в чому поглинає й одночасно створює інші світи за допомогою комбінацій символів – букв, бо структура мови визначає структуру світу, який ми описуємо, утворюючи «композиції» світу. Тому Н. Гудмен надає дуже вагомого значення способам опису і висловлює ідею про світ як якусь описову системи, як-от світ фізики описує природні явища мовою математики: «Що б ми не описували, ми завжди пов'язані способами опису. Наш всесвіт, якщо можна так висловитися, полягає з цих способів опису, а не зі світу або світів» [1, с. 120].

Математичний термін «множина» тут виступає як ілюстрація функціонування світів і їх утворення, що помічає сам Гудмен: «Термін «множина» у звичайному слововживанні, можливо, ще більш обмежений, ніж термін «клас». Однак у логічному сенсі будь-які речі утворюють клас або множину. Переконання того, що справжнє ціле або індивід не може складатися з розкиданих і несхожих частин, так само вводить в оману, як і переконання, що справжній клас не може складатися з розкиданих і несхожих елементів. У разі «індивідів», як і в разі «класу», технічне використання терміна уточнюється за допомогою обчислень і вказується в явній формі (на відміну від звичайного використання). Клас для Буля не вимагає соціальної згуртованості, а для мене індивід не потребує особистої цілісності» [1, с. 318–319]. Ще один важливий момент: правильні «утворення» в мові можливі лише завдяки синтаксичним правилам. Таким чином, «правильні» і «корисні» світи повинні мати правила і закони утворення, адже тільки так можливе створення цілісних і гармонійних структур.

І тут же ми спостерігаємо посили на користь класифікації, яка, на жаль, не була реалізована Н. Гудменом. Класифікація та систематизація світоглядів може допомогти в розумінні організації світів: «Аргумент, висловлений на користь класифікації, схеми, не міг би бути аргументом на користь її істини, оскільки вона не має істинного значення, але є аргументом на користь її ефективності у створенні і розумінні світів. Аргумент полягав би в залученні уваги до важливих паралелей між зображенням і вербальним позначенням, з указівкою на неясності і плутанину, які роз'яснюються цією асоціацією, з показом того, як ця організація працює з іншими аспектами теорії символів» [1, с. 245].

Спроби класифікації й обчислень світоглядів були зроблені О. Єременком у статті «Правила гри в бісер». О. Єременко, активно використовуючи комбінаторний метод, класифікує світогляди й акцентує увагу на базових поняттях, виводячи деяке кількісне значення: «Якщо перемножити всі варіанти точок зору щодо Бога, Світу і Людини (бо цілісний світогляд передбачає ставлення до Бога, Світу та Людини), то отримаємо число $2{,}39 \cdot 10^{13}$, тобто майже двадцять чотири трильйони світоглядів. Ми хочемо, щоб читачі усвідомили цю масштабність. Це комбінаторно можливі світогляди, але логічна несумісність деяких позицій зменшує кількість варіантів. Так, наприклад, якщо Бога немає, то неможливі варіанти створення Світу і Людини Богом. Якщо Бог всемогутній і благий, то Світ не може бути поганим і безглуздим тощо» [3, с. 91].

Аргументом на користь комбінування світів і елементів різних світів, можуть бути взаємини між формальними системами і їх абстрактними об'єктами (елементами), як-от числа, пропозиційні букви тощо. Світ логіки має тісний зв'язок зі світом математики, дві системи вступають у корисні взаємини, породжуючи «нові» світи. Прикладом такого утворення може слугувати математична логіка, на основі якої багато в чому виникла теоретична інформатика. Таким чином, використання комбінаторного методу може мати практичне застосування. Відмова від абстрактних об'єктів може залишити нас зі світом, утвореним із фізичних об'єктів або подій, з одиниць чуттєвого досвіду, такий світ буде мізерним, хоча емпіріокритицисти не погодилися б із цим твердженням, тому що досвід – відправний пункт їхніх міркувань, але ми маємо намір стверджувати наявність не тільки мікрокосму, а і макрокосму в усьому його розмаїтті.

Не слід забувати і про внесок натурфілософів. Аналітичний філософ приділив їм особливу увагу в роздумах про «старі світи»: «Я завжди вважав, що досократики домоглися майже всіх важливих досягнень і зробили майже всі важливі помилки в історії філософії» [1, с. 212]. Щодо цього особливих успіхів домоглася Мілетська й Атомістична школи. Бертран Рассел зауважив: «За Анаксімандром, існує вічний рух; у процесі цього руху відбулося утворення світів. Світи виникли не в результаті творіння, як це вважається в іудейській або християнській теології, а в результаті розвитку. І у тваринному світі мала місце еволюція. Живі істоти виникли з вологого елемента, коли він піддався випарюванню сонцем. Як і всі інші тварини, людина походить від риб. Людина повинна була відбутися від істот іншого роду, тому що завдяки характерному для неї тепер довгого періоду дитинства під час виникнення вона ніяк не змогла би вижити» [5, с. 61]. Як бачимо з цього прикладу, погляди на способи творення («виникнення») цього світу і світів носять характер плюральності. І це стосується не тільки ἀρχή (першопочатків), а і концепту «апейрон».

Величезний внесок у розвиток комбінаторного методу і способів створення світів зробили «античні атомісти». У Діогена Лаертського ми знаходимо дуже цікаве зауваження з листа Епікура: «Далі світи незліченні, деякі схожі з нашим, а деякі – не зовсім. Справді, оскільки атоми незліченні (як щойно показано), то вони розносяться дуже і дуже далеко, бо такі атоми, з яких світ виникає або від яких твориться, не витрачаються повністю ні на один світ, ні на обмежену кількість, схожу на нашу або несхожу. Тобто ніщо не перешкоджає незліченності світів» [2, с. 381]. Як бачимо, сама ідея незліченності світів сходить до античності. Геніальний постулат про виникнення світів із неподільних частинок (атомів) став важливим поштовхом до розуміння й опису структур можливих і дійсних світів. Ще один важливий момент – етимологічне значення грецького слова «διακοσμος». Тут вагоме значення має префікс «δια», адже він позначає якесь розставляння за порядком. Тобто διακοσμος – облаштування, світобудування, упорядження, розстановка всього в певній послідовності. Світ – це порядок, а більш пізнє слово «космос», на жаль, не зберегло префікс «δια», але зберегло той же сенс, що важливо. Розуміння світу як якогось порядку має дуже вагоме значення, адже за допомогою комбінаторного методу можна вибудовувати гармонійні структури, в яких буде панувати порядок, а не хаотичне нагромадження елементів.

Традиційні філософи-онтологісти міркували про об'єктивний світ, що складається з каменів, дерев, тварин тощо, з атомів і порожнечі як фізичних об'єктів. Але десь починаючи з Канта, сформувалася потужна традиція (хоча її елементи виникли ще за часів Високої схоластики) міркувати швидше про способи пізнання, опису, тлумачення світу. І в цій традиції світ складається із символів, висловлювань, думок, концептуальних схем, образів тощо. На сцену виходить метафізичний конструктивізм, антиреалізм, мова передує реальності, без мови, без концептуальних схем немає реальності. «Критика чистого розуму» – це трансцендентальна філософія, трансцендентальна постановка питання; це питання про ставлення апріорних понять до різноманіття досвіду, те, які категорії належать до різноманіття досвіду або питання про умови можливості досвіду, є одним із головних фразеологізмів трансцендентальної філософії. Завдання «Критики чистого розуму» – відповісти на питання про те, як ми пізнаємо, а не що ми пізнаємо (Яким чином світ стає пізнаваним? Яким чином виникає знання, сенс? Як можливий досвід?). І. Кант вибудовує свою систему категорій розуму: крім емпіричних понять, є найголовніші поняття, які він називає чистими апріорними поняттями розуму; це фундаментальна граматика нашого розуму, їх 12. Чисті апріорні, тому що вони не походять із досвіду, є максимально універсальними правилами мислення. Кант їх розбиває на чотири рубрики: 1) кількість (єдність, множина, всецілість); 2) якість (реальність, заперечення, обмеження); 3) ставлення (субстанція, акциденція, причина, наслідок, спілкування); 4) модальності (можливість, неможливість, існування, неіснування, необхідність, випадковість). Реальність пізнати не можна, у нас не є можливою теорія реальності, замість теорії реальності приходить «теорія досвіду» як відповідь на питання про те, як можливий досвід і відповідь залежить від аналітики правил базових категорій, простору-часу й аналізу ідей розуму.

Ми сенс привносимо, сенс створюємо завдяки переведенню зовнішньої інформації. І Нельсон Гудмен є видатним представником цієї другої традиції, особливо це яскраво помітно в його роздумах про «чисте в мистецтві» й аналізі символів.

Висновки. Отже, можна дійти таких висновків. Комбінаторний метод відіграє виняткову роль в утворенні світів. Нельсон Гудмен розкрив усю важливість властивості такого утворення через комбінування символів. Аналіз і синтез є складовою частиною філософської комбінаторики, допомагаючи «архітекторам» можливих світів у дослідженні внутрішніх структур світів і сполучень елементів. Математичний і логічний інструментарій може бути активно задіяний для аналізу в ілюстрацій функціонування можливих і дійсних світів.

Формальні системи можуть вступати у взаємодії, їх поєднання утворюють нові світи, які можуть бути корисними теоретичними й описовими системами. Яскравим прикладом такого поєднання є математика і логіка, здатні до комбінаторного співвідношення. Математична логіка зробила значний внесок у розвиток теоретичної інформатики. Не слід забувати і про світ фізики, який використовує математичну мову як опис фізичних феноменів. Усі ці аргументи вказують на необхідність поєднання різних світів і їх структур.

Також комбінаторний метод активно використовується для класифікації світоглядів. На особливу увагу в цьому плані заслуговує стаття О. Єременка, в якій за допомогою комбінаторики виводиться деяке кількісне значення і створюється схематична конструкція, де висвітлюються всі можливі точки зору.

Нельсон Гудмен указав на витонченість у конструкціях «старих світів» натурфілософів. Окремої уваги удостоїлися Мілетська й Атомістична школи. Було зазначено, що традиційні філософи-онтологісти міркували про об'єктивний світ, що складається з різних елементів, тоді як Іммануїл Кант проводить революцію, в якій формується потужна традиція міркувати про способи пізнання, опису, тлумачення світу. І в цій традиції світ складається із символів, висловлювань, думок, концептуальних схем, образів. Нельсон Гудмен є видатним представником цієї традиції.

Література

1. Гудмен Н. Способы создания миров. Москва : Идея-Пресс; Логос; Праксис, 2001. С. 116–253.

2. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов/Ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев; Перевод М. Л. Гаспарова, 2-е изд. Москва : Мысль, 1986. 571 с., 1 л. карт. (Филос. наследие). Книга X. С. 369–411.

3. Ерёменко А.М. Правила игры в бисер. *Человек*, 2010. № 1. Москва. С. 79–92.

4. Лавджой А. Великая цепь бытия: История идеи / пер. с англ. В. Софронова-Антомони. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2001. С. 376.

5. Рассел Б. История западной философи: В 3 кн. Новосибирск : Сиб. унив. изд-во; Изд-во Новосиб. ун-та, 2001. С. 992.

Анотація

Прокопець В. В. **Способи створення світів Гудмена через призму комбінаторної оптики.** – Стаття.

Стаття присвячена аналізу комбінаторного методу і його потенціалу в способах створення світів Нельсона Гудмена. Також важливим компонентом статті є екстраполяція спроби класифікацій світоглядів на основі комбінування значущих понять (елементів). Метою статті є опис можливостей комбінаторики в способах створення світів і класифікацій світоглядів, аналізування та синтезування «елементів» світу за допомогою логіко-математичного інструментарію; аналіз необхідності і доцільності утворення можливих світів; показ корисності взаємодії конструкцій різних систем. Так, автором висловлюється думка про те, що за допомогою комбінування вже створених світів і їх елементів можна утворювати більш досконалі конструкції, тому пізнання комбінаторного методу є фундаментом для розвитку наукової і філософської думки. Автор розглядає аргументи Нельсона Гудмена і намагається обґрунтувати їх істинність у призмі комбінаторної оптики, окрема увага приділяється поняттям «символ» та «множина» у філософських побудовах аналітичного філософа. Аргументом на користь комбінування світів і елементів різних світів можуть виступати взаємини між формальними системами і їх абстрактними об'єктами (елементами), як-от числа, пропозиційні букви тощо. Світ логіки має тісний зв'язок зі світом математики, дві системи вступають у корисні взаємини, породжуючи «нові» світи. Прикладом такого утворення може слугувати математична логіка, на основі якої багато в чому виникла теоретична інформатика. Формальні системи можуть вступати у взаємодії, їх поєднання утворюють нові світи, які можуть бути корисними теоретичними й описовими системами. Яскравим прикладом такого поєднання є математика і логіка, які здатні до комбінаторного співвідношення. Математична логіка зробила значний внесок у розвиток теоретичної інформатики. Не слід забувати і про світ фізики, який використовує математичну мову як опис фізичних феноменів. Ці аргументи вказують на необхідність поєднання різних світів і їх структур. Автор доходить висновку, що філософська праця Гудмена «Способи створення світів» продемонструвала різні функції комбінаторного методу і чудово розкрила потенціал комбінаторного мистецтва.

Ключові слова: комбінаторика, комбінаторний метод, символ, комбінування, способи створення світів, класифікація світоглядів, множина.

Summary

Prokopets V.V. **Goodman's ways of worldmaking in the light of combinatory optics.** – Article.

The article is devoted to the analysis of the combinatorial method and its potential in the ways of

creating worlds by Nelson Goodman. Also an important component of this article will be the extrapolation of an attempt to classify worldviews based on a combination of significant concepts. The purpose of the article is to describe the possibilities of combinatorics in the ways of worldmaking and classifications of worldviews, analyzing and synthesizing the "elements" of the world with the help of logical-mathematical tools. Analyze the necessity and expediency of the formation of possible worlds and to show the various system's structures interaction usefulness. In particular, the author expresses the idea that by combining already created worlds and their elements, it is possible to form more perfect constructions, thus the knowledge of the combinatorial method is the foundation for the development of scientific and philosophical thought. The author examines the arguments of Nelson Goodman and tries to substantiate their verity in the light of combinatorial optics, special attention is paid to the concept of "symbol" and the term "set" in the constructions of an analytical philosopher. The author comes to the conclusion that Goodman's philosophical work "Ways of Worldmaking" demonstrated the various functions of the combinatorial method and capitally revealed the potential of combinatorial art. The world of logic is in close contact with the world of mathematics, the two systems engage in useful collaboration, giving rise to "new" worlds, an example of such an formation is mathematical logic, on the basis of which theoretical informatics arose in many respects. Thus, the use of the combinatorial method can have practical applications. The rejection of abstract objects can leave us with a world formed from physical objects or events, or from units of sensory experience, such a world will be incredibly scarce. Formal systems can interact, their combinations form new worlds, which in their own way can be useful theoretical and descriptive systems. A vivid example of this combination is mathematics and logic, which are capable of combinatorial relations. Mathematical logic has made a significant contribution to the development of theoretical computer science.

Key words: combinatorics, combinatorial method, symbol, combination, ways of creating worlds, classification of worldviews, set.